

حقوق حیوانات در اندیشه های اسلامی و قوانین موضوعه ایران

(تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۰۷/۱۵، تاریخ تصویب ۱۳۹۹/۰۳/۱۲)

الهام فیض آبادی

چکیده

حیوانات به اندازه انسان از عقل و قدرت ادراک بر خوردار نیستند. اخلاق و معنویتی که انسان برای نوع خود تعریف کرده، در حیوانات تعریف نشده است، این انسان نیست که باید برای حیوانات حقوق مشخصی تعریف کند. تمام موجودات زنده، با حقوق تعریف شده ای پا به این جهان پهناور می گذارند. در این مقاله ابتدا حقوق حیوان از منظر فقه شیعه بررسی می شود و سپس به قوانینی که توسط قانون گذاران و مجریان قانون، در این حوزه وضع شده پرداخته می شود. در عصر حاضر حقوق حیوانات و نقض آن ها به موضوع و معضلی مهم در بین جوامع مبدل گشته است که برای حل این مشکل ملت ها تصمیم گرفتند قوانینی برای اینکه لطمه کمتری به حقوق حیوانات وارد شود وضع کنند. برای این امر و کنترل و کاهش صدمات وارد به قلمرو حقوق حیوانات باید از قانون کیفری کمک گرفت، که لازم است به طور مختصر در ایران هم مورد بررسی قرار گیرد. در قوانین ایران حقوق حیوانات نیست و اگر هم موجود باشد بسیار پراکنده است و قانون گذار تلاش کرده است تا با استفاده از منابع فقه اسلام و قوانین حمایت از حیوانات سایر کشور ها به نوشتن قانونی در این جهت اقدام کند که تا امروز برای تنظیم قانونی مستقل موفق نبوده و صرفاً در بعضی قوانین مانند برخی اصول قانون اساسی، باب ششم قانون مدنی و برخی مواد قانون مجازات اسلامی اشاره هایی صورت گرفته است نکته حائز اهمیت اینست که حتی با وجود وضع قانون در این رابطه در زمینه ی اجرایی بسیار ضعیف عمل می شود یا بهتر است بگوییم ماهیت اجرایی ندارد.

واژگان کلیدی: قانون کیفری ایران، حقوق حیوانات، قوانین اسلام، قرآن، فقه

مقدمه

در این مقاله حقوق حیوانات با استفاده از متون فقهی و قوانین اسلام و جایگاه حیوانات از منظر قرآن کریم و فقه اسلامی و در قوانین ایران مورد بررسی واقع شده است. در حقوق ایران قوانینی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به قانون شکار و صید، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی اشاره کرد. در میان شاخه‌های مختلف علوم در جوامع امروزی، نمی‌توان علمی را یافت که فاقد وابستگی تاریخی و بی‌نیاز از مطالعه تاریخ آن علم باشد. تاریخ علم حقوق و موضوعات تحت پوشش آن نیز از این حالت مستثنی نمی‌باشد؛ و بدیهی است درک بهتر مسائل مطروحه در حوزه هر یک از علوم، مستلزم افزایش آگاهی در خصوص آنها از گذشته تا به حال است. چرا که رفع هر گونه خطا یا کاستی در حوزه هر علم، نیازمند بهره‌گیری از تجارب تاریخی است. در نتیجه، دستیابی به این هدف و افزایش کارآمدی هر یک از علوم امروزی را جز با مطالعه تاریخ آن علم نمی‌توان به سادگی محقق نمود. لذا در مقاله پیش رو به صورت گزیده، به مطالعه سابقه تاریخی حقوق حیوانات، که از مسائل مطروحه روز در حوزه علم حقوق و از چالش‌های امروزی پیش روی نظام‌های حقوقی به ویژه در ایران می‌باشد، پرداخته خواهد شد. در همین راستا به بررسی تاریخچه حقوق حیوانات در تفکرات باستانی و اسلامی، همراه با بیان مصادیقی از سوابق تاریخی بحث، در ایران و برخی فرهنگ‌های دیگر، و همچنین در قالب آیات، احادیث و روایات خواهیم پرداخت.

حیوان: حیوان، واژه‌ای عربی است که بر هر گونه موجود ذی‌روح اطلاق می‌شود و انسان را نیز که او را حیوان ناطق می‌خوانند، در بر می‌گیرد. در منابع دینی و متون فقهی، این واژه غالباً به موجود ذی‌روح فاقد خرد و تعقل اطلاق شده است که معادل در زبان فارسی کنونی جانور است (طریحی، ۱۳۶۲، ص ۱۲)؛ بنابراین، به هر موجود جاندار (اعم از انسان و غیر انسان) حیوان گفته می‌شود؛ ولی کار برد رایج و عمومی آن، موجود زنده غیر انسان است.

بخش اول: جایگاه حیوان از منظر قرآن

واژه حیوان در قرآن تنها یک بار و آن هم به معنای زندگی حقیقی به کار گرفته و ناظر بر جهان آخرت است، اما انواع حیوان به معنای رایج آن، به دفعات در قرآن ذکر شده است.^۱

پنج سوره از قرآن، به دلیل ذکر نام پنج نوع حیوان در آن ها، به نام همان حیوانات خوانده شده است:

بقره (گاو)، نحل (زنبور)، نمل (مورچه)، عنکبوت و فیل. افزون بر این در سوره های دیگر هم درباره ی حیوانات سخن گفته شده است.

ذکر نام حیوانات در قرآن را می توان دلیلی بر اهمیت موضوع و مصداق برای اعطای مقام و ارزش باری تعالی به این موجودات دانست که این به منزله ی دارا بودن کلیه ی حیوانات از حقوق طبیعی است. و این موضوع جایگاه ویژه، حقوقی را برای آن ها ایجاد می کند در زیر به بیان برخی از آن ها با اشاره آیات قرآن کریم می پردازیم.

بخش دوم: نقش حیوانات در خلقت، روزی و تدبّر

«همانا در خلقت آسمان ها و در بر انگیختن انواع حیوانات... در همه ی این امور، برای عاقلان ادله ای واضح بر علم و قدرت و حکمت و رحمت آفریننده وجود دارد.» (بقره: ۱۶۴)
«آیا آنها ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده ایم، چار پایانی برای آن ها آفریدیم که آنان مالک آن هستند؟ آن ها را رام ایشان ساختیم، هم مرکب آنان از آن است و هم از آن تغذیه می کنند، و برای آنان منافع دیگری در آن حیوانات است و نوشیدنی های گوارایی، آیا با این حال شکر گزاری نمی کنند؟» (یس: ۷۱-۷۳)

«همانا برای شما در مطالعه ی حال چارپایان و حیوانات اهلی عبرتی هست که از شیر و گوشت و پوست خود به شما بهره می دهند و بسیاری منافع دیگر برای شما دارند و شیر و گوشت آن ها تناول می کنید.»^۲ (مؤمنین: ۲۱)

«آیا به شتر نمی نگرند که چگونه آفریده شده است.»^۳ (غاشیة: ۱۷)
خداوند متعال در این آیات انسان را به شناختن حیوانات و تفکر در اعمال و رفتار و کیفیت خلقت آن ها ترغیب و در آیات دیگر، انسان ها را به عبرت گرفتن از بعضی از آن ها مانند چهار پایان، پرندگان، مورچگان و زنبوران عسل دعوت کرده است.

بخش سوم: توجه به حقوق حیوانات در فقه

فقههای اسلامی، حقوقی برای حیوانات بر شمرده اند که در ذیل به صورت مختصر به آن ها اشاره می کنیم.

حق نفقه: در اسلام، از مهم ترین حقوق حیوان بر صاحبش، حق نفقه است. در روایات مختلف بر غذا دادن به حیوانات ثواب بسیاری ذکر شده است که این مسئله، نشان از اهمیت نفقه و غذا دادن به حیوانات در اسلام دارد. آنچه که در اسلام موجب وجوب نفقه بر ذمه ی انسان می شود، سه چیز است: ۱. زوجیت، ۲. قرابت، ۳. ملکیت (ملک). بنابراین باید نفقه ی هر جاننداری که در اختیار کسی قرار می گیرد، توسط مالک پرداخت شود. البته این حکم حقوق هر حیوانی را اعم از اینکه گوشتش خوردنی باشد یا نه و به نحوی از انحاء قابل بهره برداری باشد یا نه، شامل می شود (نجفی، ۱۴۰۴، ص ۳۹۴). در متون فقهی در مورد نفقه ی حیوانات آمده است که اگر کسی مالک حیوانی شود، رسیدگی و نفقه ی آن حیوان بر او است. اگر حیوان حلال گوشت باشد، صاحبش مخیر است بین سه چیز: ۱. غذا ۲. ذبح ۲. فروش؛ و اگر حرام گوشت باشد مالک آن بین دو راه مخیر است: ۱. غذا ۲. فروش (همان، نفقه ی حیوان شامل وسایل زندگی حیوان اعم از خوراک، آشامیدنی، مسکن، دارو و هر ماده ضروری برای معیشت و ادامه حیات حیوان را که شامل می شود (همان، ص ۳۹۴). وظایف مالک و حاکم در زمینه ی نفقه حیوان چیست؟ اگر صاحب حیوان از انجام وظایف خود و اداره حیوان خود داری کند، حاکم نخست او را ارشاد و مجبور به اداره زندگی حیوان می کند. اگر تمرد کند، حاکم باید راه دیگری پیش بینی کند. مثل فروش حیوان یا ذبح آن (در حیوان حلال گوشت) یا رها کردن حیوان، منتهی اگر رها کردن حیوان موجب مزاحمت تصرف کنندگان باشد، حاکم می تواند حیوان را یکباره یا تدریجاً بفروشد و قیمت آن را به صاحب مال بدهد. (جعفری، ج ۱، ۱۳۷۷، صص ۱۱۶-۱۱۷).

حق بقا نسل: مالک موظف است علاوه بر نفقه ی خود و حیوان، مراقب تأمین وسایل ادامه ی حیات بچه حیوان نیز باشد؛ بنابراین اگر جاندار، بچه ی شیر خوار داشته باشد، باید به اندازه کفایت تغذیه ی بچه، شیر در پستان مادر وجود داشته باشد. (حلی، ۱۴۱۱، ص ۳۵۴).

حق تقدم و بقا حیات: در ادای حقوق حیوانات و تقدم آن بر عبادات آمده که اگر مقداری آب که برای انجام دو عمل طهارت و رفع تشنگی از حیوان کافی نباشد، بلکه آن مقدار آب، برای یکی از این دو عمل کفایت کند، در این گونه مواقع مزاحمت میان عبادت و حق حیوان ایجاد می شود. به عبارتی دو واجب با هم مزاحمت پیدا می کنند: وجوب طهارت برای ادای نماز و وجوب آب دادن به حیوان. در این مورد فقها اجماعاً در این جا فتوای

تبدیل طهارت مائیه به قرابیه داده اند و فرموده اند آب را باید برای حیوان استعمال کرد و برای نماز تیمم نمود؛ زیرا آب در این موضوع باعث بقای حیوان است. از رسول (ص) نقل شده که ایشان نهی می فرمودند از قتل هر موجودی که روح دارد مگر آن که جوازی برای آن کار باشد. (نائینی و ربانی، ۱۳۷۸، ص ۴۷) پس تا ضرورتی وجود نداشته باشد، انسان مجاز به کشتار حیوانات نیست.

حق دفع ضرر از حیوان: دوشیدن شیر از حیوان در صورتی که برای او ضرر داشته باشد مثلاً هنگامی که حیوان نتواند از تغذیه ی کافی اشباع شود حرام است (شهیدی، ۱۳۷۴، ص ۲۸۶).

حق امنیت جسمی حیوانات: قرآن به وجود شعور و درک در حیوانات معتقد است، به همین جهت، اسلام علاوه بر نهی آزار و اذیت جسمی حیوانات، از آزار روحی آن ها نیز به شدت نهی کرده است. متأسفانه برخی برای بهره برداری مادی، حیوانات و پرندگان را مورد اذیت و آزار قرار می دهند. بعضی برای نمایش یا سیرک، حیوانات و جانوران را شکار کرده و آن ها را از طبیعت دور می کنند و به تربیت آن ها برای مطامع خود می پردازند. برخی هم برای بازدید مردم، آنها را در قفس نگهداری می کنند. این عمل مصداق عینی ظلم به حیوانات و پرندگان و بی توجهی به حقوق حیوانات است.

در این رابطه، برخی از فقها گفتند: آن ها ضرری برای انسان ندارد، جایز نیست و حتی در حیوانات مودی و مضر هر چند کشتن آن ها جایز است، حرمت آزار خالی از وجه نیست (قرشی، ۱۳۷۱، ص ۱۴۵) همچنین نقل شده که پیامبر اکرم (ص) با یارانش از حرم گذر می کردند، آهویی خوابیده بود، حضرت یک نفر را حافظ او قرار دادند تا دیگران آن حیوان را نترسانند و آزارش ندهند (فریدونی، بی تا، ص ۲۲۹).

حق شخصیتی حیوانات: ۱) نهی از لعن کردن و زدن حیوان

امیرالمؤمنین علی (ع) فرمودند: خدا لعنت کننده ی کسی است که حیوان را لعنت کند. همچنین، دشنام و لعنت به حیوان و زدن به صورت او ممنوع است. همانطور که حضرت فرمودند: «به صورت حیوانات زنید که همانا آنان پروردگارش را تسبیح می کنند.» (جعفری، ۱۳۷۷، ص ۱۱۸)

۲) حق احترام حیوان در مقابل حیوان دیگر

نهی از ذبح حیوانی در مقابل حیوان دیگر، یکی از مسائل مورد توجه فقه اسلام است که متأسفانه در روز عید قربان هیچ توجهی به این مسئله نمی شود. دلیل مستدل فقه، کلام مولی علی (ع) است که فرمودند: «گوسفندی را نزد گوسفند دیگر ذبح نکنید.» (محقق حلی، ۱۴۱۱، ص ۹۱۴).

حق حریم خانه حیوانات: «شکار جوجه ی پرندگان در آشیانه، مادامی که به پرواز در نیامده است، حرام است؛ زیرا جوجه در آشیانه در پناه خدا است.» (جعفری، ۱۳۷۷، ص ۱۱۸).

به طور کلی در کتب فقهی، برداشتن جوجه پرنده ها از آشیانه مکروه اعلام شده است (محقق حلی، ۱۴۱۱، ص ۹۱). از جمله نفقه های حیوان که بر صاحبش واجب است، تهیه ی پناهگاه و لانه است. لانه یا پناهگاه محل آسایش هر جاندار است و ویرانی آن باعث آزار روحی و جسمی وی می شود، زیرا جوجه در آشیانه در پناه خداست (اسلامی، ۱۳۸۴، صص ۲۱۳-۲۱۵). جای شگفتی است که اسلام به کوچکترین موجودات توجه دارد و راضی به آزار آن ها نیست.

حقوق حیوانات در شکار: شکار در اسلام آداب و دستور های مفصّلی دارد و در کتب فقهی، احادیث و روایات و مباحثی همچون حرمت شکار در حال احرام، زمان شکار، ضرورت شکار... مطرح شده است. در اکثر این روایات و دستور ها رعایت حقوق حیوانات به وضوح دیده می شود، از جمله:

الف) صید یا ذبح حیوان در شب: در کتب فقهی صید حیوانات وحشی و پرندگان یا ذبح حیوانات در شب مکروه اعلام شده است، مگر هنگامی که ضرورت اقتضاء کند. (طولی، ج ۲، ۱۴۲۶، ص ۵۹۴).

ب) وسیله صید: بُرنده بودن وسیله (برای آزار ندیدن حیوان)، منع از مثله کردن اندامی از حیوان قبل از ذبح، دیده می شود. (حر عاملی، ج ۸، ۱۴۰۳، ص ۳۶۱).

ج) ضرورت شکار: شکار حیوان برای تفریح و بدون احتیاج حرام است (همان، ج ۱۶، ص ۲۴۱).

حق دوستی حیوان بر انسان: حیوانی که به دست انسان پرورش یافته، بر صاحبش حق دوستی دارد؛ از این رو در فقه آمده است که «کراهت دارد انسان حیوانی را که خود پرورش داده سر ببرد.»

محمد بن فضیل می گوید: «به امام رضا علیه السلام عرض کردم من قوچی را برای قربانی پرورش دادم و چون آن را گرفتم و برای ذبح خواباندم، به من نگریست. دلم برایش سوخت، سپس سرش را بریدم. آن حضرت فرمود: کار تو را نمی پسندم. نباید حیوانی را پروری، آن گاه سرش را ببری.» (همان) اگر حیوانات فاقد حق باشند، مسلماً هر صاحب تفکری حشر و خلقت آن ها در کنار انسان را بی معنا می داند. آیاتی همچون «ثم الی ربهم یحشرون» و «واذا الوحوش حشرت» نیز تأکیدی دیگر بر حشر و رستاخیز حیوانات است.^۱ قوانین و احکام ایران، مجموعه قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست (تهران، دفتر حقوقی و امور مجلس، ۱۳۷۹) ج ۱، صص ۱۱۹ - ۱۲۴.

بخش چهارم: حقوق حیوانات در قوانین

حیوانات هم دقیقاً مشابه انسانها از یکسری حقوقی برخوردار هستند. حقوق حیوانات به معنی حق اخلاقی حیوانات برای رفتار محترمانه و بدون استثمار آن ها میباشد. حیوانات، به عنوان بخش مهمی از بدنه محیط زیست، نقش مؤثر و انکار ناپذیری در توازن نظام طبیعی دارند. حیوانات هم مانند انسانها از حق حیات، درمان، آرامش، زندگی جمعی و پرهیز از هر نوع خشونت و نسل کشی برخوردارند. (جوادی آملی، ۱۳۸۴)

در جوامعی که به حقوق حیوانات احترام می گذارند، هر نوع تعدی و تفریط نسبت به حقوق حیوانات، مسئولیت و مجازات قانونی به همراه دارد. یکی از اصول بنیادی در حوزه سیاست کیفی، پیش بینی قوانین منسجم و منظم است. پس سیاست گذاری در این زمینه نیازمند جرم انگاری های مناسب و مجازاتهای هدفمند است. در این بخش در ابتدا اصول کلی و بنیادین حقوق حیوانات در ایران و جایگاه آن ها در قوانین مورد بررسی قرار خواهد گرفت و پس از آن به اهم قوانینی که تا کنون در این رابطه وضع شده اشاره خواهد شد. (مصباح یزدی، ۱۳۸۳). در ایران تا کنون قانون جامعی برای حمایت از حیوانات تصویب نشده است؛ اما مقررات پراکنده ای در این زمینه وجود دارد که عبارتند از:

بند اول: حقوق حیوانات در قانون اساسی ایران

بعضی از اصول قانون اساسی ایران در بردارنده وظایف و محدودیت هایی در مورد مراعات حقوق حیوانات می باشد ولی متن این اصول صریحاً و به صورت مستقیم حقوق حیوانات و نوعی ویژه ای از آن بیان نشده است و تنها به صورت غیر مستقیم اشاره هایی به برخی از

فاکتور هایی در رابطه با بهره گیری انسان از محیط زیست، اداره محیط زیست در این قانون صورت گرفته است. به همین دلیل با دقت در فحوا و درون مایه این اصول میتوان دریافت که مراعات محتوای آن ها به نحوی حفظ محیط زیست را در پی خواهد داشت. به بیان دیگر میتوان گفت که برخی از اصول قانون اساسی کشور ما ایران برخی از حقوق حیوانات را در بر دارد هر چند که مستقیماً بیان نشده اند؛ که در ادامه این حقوق مورد اشاره قرار خواهد گرفت. (افشار، ۱۳۹۴)

بند دوم: اصل مدیریت محیط زیست توسط حکومت اسلامی

اصل چهل و پنجم قانون اساسی ایران بیان می دارد که: «انفال و ثروت های عمومی از قبیل زمین های موات یا رها شده، معادن، دریا ها، دریاچه ها، رودخانه ها و سایر آبهای عمومی، کوه ها، دره ها، جنگل ها، نیزار ها، بیشه های طبیعی، مراتعی که حریم نیست، ارث بدون وارث، اموال مجهول المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می شود، در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آن ها عمل نماید. تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین میکند.» در این اصل از قانون اساسی کشور، قدرت مدیریت همه موارد و مصداق های ذکر شده در آن به حکومت اسلامی واگذار شده است. همچنین دیده می شود که تعداد زیادی از موارد بیان شده در آن از جمله های آشکار محیط زیست حیوانات می باشند. بنابراین اگر چه حقوق حیوانات به طور مستقیم در این اصل مورد اشاره قرار نگرفته است، ولی به دلیل آن که قانون اساسی کشور ما، اختیار مدیریت محیط زیست را طبق این اصل به حکومت اسلامی تفویض کرده است لذا حکومت اسلامی در قبال ایشان بر اساس قوانین و مقررات اسلامی تصمیم گیری و عمل خواهد نمود و همانطور که در مطالب گذشته اشاره شد در دین اسلام، همه موجودات و حیوانات حقوقی دارند و محترم هستند، و روشن است که هر یک از موارد محیط زیست ذکر شده در این اصل آفریده های موجود در خود مثل حیوانات، گیاهان و... را نیز در بر دارند. (بهنام منش، ۱۳۹۱). بنابراین واضح است که اگر در اداره محیط های زیستی ذکر شده مقررات و ضوابط اسلامی مراعات شود، حقوق حیوانات موجود در هر یک از این حوزه ها نیز به نیکویی مورد حفاظت قرار خواهد گرفت و این مطلب که در صورت اجرایی شدن مقررات اسلام در حوزه های محیط زیستی، حقوق حیواناتی که در آن حوزه ها وجود دارد نیز نقض خواهد شد،

تصوری اشتباه و دور از ذهن است مگر اینکه مسئول آن بخش کوتاهی نماید و به وظایف محوله خویش عمل نمایند. از همین رو، این اصل قانون اساسی کشور هم به نحو غیر مستقیم، در بر دارنده حقوق حیوانات و حمایت از آن ها می باشد زیرا در صورت نبودن محیط زیست به خاطر مدیریت اشتباه حکومت، حقوق مختلف حیوانات هم که مهم ترین آن ها حق زندگی کردن میباشد به تبع آن از بین خواهد رفت.

بند سوم: اصل لزوم حفاظت از محیط زیست

اصل پنجاهم از قانون اساسی بیان میدارد: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از اینرو فعالیتهای اقتصادی و غیر آن، که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است. در این اصل، بر خلاف اصل قبلی که در آن منظور اداره محیط زیست به وسیله حاکمیت اسلامی بود، آن چه مد نظر است حمایت و مراقبت از محیط زیست میباشد؛ و به خاطر ارزش زیاد و جایگاه بالای این موضوع میتوان بیان کرد که حمایت از محیط زیست، مانند اداره آن فقط مسئولیت حکومت نبوده بلکه تکلیفی عمومی بوده که هم دولت و هم مردم را در بر میگیرد و لازم است که هر دو ملتزم به حمایت از محیط زیست باشند. همانطور که مشاهده می شود، این اصل قانون اساسی هم به طور صریح و مستقیم بیانگر حقوق حیوانات نیست ولی واضح است که اگر هر یک از نمونه ها و موارد تخریب محیط زیست و همچنین ایجاد آلودگی در آن محقق شود بیشتر از سایر موارد حق زیستن حیوانات در حیات وحش به مخاطره خواهد افتاد و واضح است که تخریب و آلوده کردن محیط زندگی و حیات حیوانات، به عنوان مکانی که به طور طبیعی برای استقرار و پاسخگویی به حواجی آن ها مورد استفاده قرار میگیرد فشارها و آسیب های مختلفی را از لحاظ روحی و جسمی برای حیوانات به دنبال خواهد داشت زیرا زندگی طبیعی آن ها و نظم موجود در آن از بین رفته است. زیرا ورود آسیب به محیط زیست و خراب شدن آن محرومیت همه موجوداتی که در آن زندگی میکنند از حقوق خودشان را در پی دارد و این چنین محرومیتی که در اثر از بین رفتن محیط زیست آن ها به وجود می آید به طریق اولی نبودن خود آن ها را هم به دنبال خواهد داشت که خود این اتفاق نقض و از بین رفتن تمام عیار حقوق حیوانات میباشد.

مانند اینکه با از بین رفتن جنگل ها و یا آلوده شدن آب ها، حیوانات موجود در آن ها ابتدا محل سکونت و زندگی خود را از دست داده و حق مسکن آن ها مورد تعدی قرار میگیرد و همین تخریب ها و آسیب ها محرومیت آن ها از به دست آوردن خوراک و غذا را هم به دنبال خواهد داشت. (دهقان منشادی، ۱۳۹۰) بنابراین میتوان گفت که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در بردارنده اصل یا اصولی که به طور صریح و مستقیم بیان کننده حقوق حیوانات باشد نیست. ولی در برخی از اصول که بیان شد به نحو کلی بر لزوم نگهداری و حمایت از محیط زیست تأکید شده است؛ و عمومیت داشتن و همه گیر بودن محتوای این اصول را میشود به نحوی در بردارنده رعایت حقوق حیوانات که در محیط زیست وجود دارند در نظر گرفت. همچنین مشاهده شد که در پایان اصل چهارم و پنجم قانون اساسی ایران، بیان جزئیات و توضیحات و همچنین تعیین شرایط و شیوه استفاده انسان ها از محیط زیست، که مخلوقات فراوانی به غیر از انسان را هم در بر دارد به قوانین واگذار شده است؛ و نیز در قسمت پایانی اصل پنجاهم قانون ذکر شده، ممنوع بودن تخریب بیان شده است که میتوانیم حکم این ممنوعیت را به همه ی موجودات و پدیده هایی که در محیط وجود دارند تسری بدهیم در نتیجه این اصول را میتوانیم شکل دهنده و زیر پایه اصلی شکل گرفتن سایر قوانینی که با موضوع حقوق حیوانات ارتباط دارند بدانیم در ادامه مطالب به آن ها اشاره خواهد شد. (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷).

بند چهارم: قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی

این قانون، مقرراتی در زمینه ی صید آبزیان و نحوه ی صید مجاز را بیان و در خصوص صید دریایی توسط کشتی های غیر ایرانی بحث می کند، ولی در خصوص حقوق آبزیان مقرراتی بیان نکرده است. (قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی، ۱۳۷۴).

بند پنجم: مصوبه شورای عالی حفاظت محیط زیست

در این قانون نیز فقط بهای جانوران وحشی را از لحاظ مطالعه ی ضرر و زیان تعیین کرده است و مطابق این مصوبه، چنانچه شخصی به محل غیر مجاز یا اتلاف این حیوانات بپردازد، برابر قیمت های مصوب و از طریق قانون، محکوم به پرداخت جریمه یا خسارت می شود (مجموعه قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۹، صص ۱۱۹-۱۲۴).

بند ششم: قانون مدنی

در این قانون مقررات ویژه ای در خصوص معاملات حیوان، حیوانات گم شده، خیار حیوان، بیع حیوان و اجاره ی حیوان پیش بینی شده است؛ ولی از تمام مقررات فوق، فقط در مبحث اجاره که باید استفاده متعارف از حیوان بشود مربوط به رعایت حقوق حیوانات است. بقیه ی مقررات، مشمول رعایت حق مالک می شود (قانون مدنی، ۱۳۷۳، مواد ۳۵۸، ۳۹۸، ۵۰۷ تا ۵۱۱). در مجموعه قوانین ایران، قوانین زیادی راجع به حقوق حیوانات وجود ندارد. در بررسی قوانینی که اکنون وجود دارند هم اگر بیشتر توجه کنیم خواهیم دریافت که همین قوانین هم در مورد حقوق حیوانات نمی باشد بلکه به حقوق انسان ها مربوط می باشد و به طور غیر مستقیم به حقوق حیوانات ارتباط دارد؛ قانون مدنی هم از این موضوع مستثنی نبوده و در آن ماده ای به چشم نمیخورد که صریحاً به حقوق حیوانات بپردازد، به همین دلیل موادیکه در این قانون به نحوی با حقوق حیوانات ارتباط دارند بررسی خواهد شد.

۱- حقوق حیوانات در حکم مال غیر منقول

ماده ۱۷ قانون مدنی ایران بیان میدارد: «حیوانات و اشیائی که مالک آن را برای عمل زراعت اختصاص داده باشد؛ از قبیل گاو، گاو میش، ماشین و اسباب و ادوات زراعت، تخم و غیره و به طور کلی هر مال منقول که برای استفاده در عمل زراعت لازم و مالک آن را به این امر اختصاص داده باشد، از جهت صلاحیت محاکم و توقیف اموال، جزو ملک محسوب و در حکم مال غیر منقول است و همچنین است تلمبه و گاو و یا هر حیوان دیگری که برای آبیاری زراعت یا خانه و باغ اختصاص داده شده است.» ماده بیان شده از ماده ۵۲۲ قانون مدنی فرانسه برداشت شده است. آن چه که از ظاهر ماده بر می آید این است که مقصود قانون گذار از اینکه این اموال در حکم اموال غیر منقول قرار داده است ارتقای جایگاه و توجه بیشتر به آن ها بوده است. به این دلیل که اگر این اموال منقول قلمداد می شدند، اشخاص به راحتی قادر بودند که آن ها را ضبط و توقیف نمایند و مزرعه را بلا استفاده و کاربرد کنند؛ چون ضبط اموال منقول با شرایط راحت تری صورت میگیرد. به همین دلیل اینگونه برداشت می شود که مقنن با اینکار قصد حمایت از کشاورزی را داشته است. همچنین همانطوری که در ماده به چشم میخورد برای اینکه اموال منقولی که در ماده ذکر شده است در حکم غیر منقول محسوب شوند باید چند شرط در آن ها موجود باشد که

عبارت هستند از اینکه اولاً بالذات منقول باشند، ثانیاً از جانب صاحب خود به کار زراعت و آبیاری اختصاص یافته باشند و ثالثاً اموال ذکر شده به خود شخص صاحب زمین، باغ یا خانه تعلق داشته باشند. و به بیان مرحوم دکتر کاتوزیان صاحب آن ها یک نفر باشد. همچنین نکته دیگری که در ماده مذکور وجود دارد و باید به آن توجه شود این میباشد که حکم این ماده استثنائی می باشد. و فقط درباره موارد بیان شده در خود ماده و بقیه اموالی که به آن ها شباهت دارند و با وجود شرایطی که ذکر مجری خواهد بود؛ و همچنین این حکم فقط در بحث صلاحیت دادگاه ها و ضبط اموال جریان دارد. همچنین این ممکن نیست که با مقایسه کردن آن را درباره وسایل و تجهیزات صنعتی و تجاری هم مجری بدانیم. اگر چه که خوب است به خاطر جایگاه مهم صنعت و تجارت در زمان کنونی هم این چنین استثناء هایی درباره صنعت و تجارت هم مقرر شود. (کاتوزیان، ۱۳۸۵) (صفایی، ۱۳۸۵) همان گونه که به چشم میخورد، در ماده بیان شده به طور صریح و مستقیم رعایت کردن حقوق حیوانات ذکر نشده است و یا حق ویژه ای از آن ها دیده نمی شود. ولی حکم این ماده درباره حیوان مملوکی که در کشاورزی و آبیاری مورد بهره گیری قرار میگیرد بدون تأثیر نمیباشد؛ زیرا که اگر ضبط حیوانات به عنوان نمونه ای از ماده ۱۷ قانون مدنی تحت عنوان مال منقول به راحتی صورت گیرد، توسعه این دسته از توقیف ها را به دلیل راحتی دریافت بدهی های انسان ها از همدیگر مشاهده خواهیم نمود؛ در حالیکه این امکان وجود دارد که دور کردن حیواناتی از این دست، از صاحب آن ها و یا از مکانی که در آن زندگی می کنند، باعث آزار و اذیت روانی حیوانات مذکور خواهد شد؛ و حتی این امکان وجود دارد که در زمانی که حیوانات از مکانی به مکان دیگر منتقل می شوند، به آن ها از نظر جسمی صدمه وارد شود؛ و یا این که صاحب جدید حیوان مثل صاحب قبلی مراعات وضعیت آن را نکرده و به همین دلیل سبب شود که حقی از آن پایمال گردد؛ مثل اینکه حق نفقه حیوان مراعات نگردد و یا حیوان را آزار دهد یا بیشتر از قدرتش آن را به کار گیرد و از این قبیل، از همین رو میتوان بیان کرد، گر چه آن گونه که از این ماده برداشت می شود مقنن در این ماده بیشتر حمایت از زراعت و کشاورزی را مد نظر داشته است. اما این که حکم ماده برخی از حیوانات را نیز شامل شود به نحو غیر مستقیم جلوی پایمال شدن احتمالی برخی از حقوق آن ها را خواهد گرفت و این ماده هر چند به نوع غیر مستقیم و

بدون غرض اصلی مقنن از تصویب این ماده، به نحوی می تواند در بر دارنده حمایت از حقوق حیوانات باشد.

۲- نتایج حیوانات

در ماده ۳۴ قانون مدنی بیان شده است که: «نتایج حیوانات در تابع مادر است و هر کس مالک مادر شد، مالک نتایج آن هم خواهد شد.»، «مقصود از این ماده خرید و فروش حیوان نیست چون به حکم ماده ۳۵۸ قانون مدنی: «حمل در بیع حیوان متعلق به مشتری نمی شود مگر اینکه تصریح شده باشد یا بر حسب عرف از توابع شمرده شود، در هر حال طرفین عقد می توانند به عکس ترتیب فوق تراضی کنند.» در نتیجه منطوق ماده ۳۴ به حالتی اشاره دارد که ملکیت حیوان نر و ماده همزمان در اختیار یک شخص نیست و شخص صاحب حیوان نر ادعا کند که ملکیت حیوانی که از حیوان ماده متولد شده است در اختیار او می باشد که این ادعا مورد پذیرش نمی باشد. زیرا طبق این ماده صاحب مادر، ملکیت فرزند و نتیجه را هم در اختیار دارد.» (حسینی، ۱۳۹۰) اگر چه که ماده ۳۴ قانون مدنی این مقصود را دنبال میکند که بحث و بررسی نماید که ملکیت حیوان در اختیار کیست و حکم مسئله روشن شود. اما منطوق ماده ذکر شده فارغ از حمایت از نتایج حیوان هم نیست و قانون گذار معین می کند که چه کسی مالک آن است اما در معین کردن آن، به این اصل حمایتی هم توجه دارد که هر گونه جدایی بچه از مادرش زیر پا گذاشتن حقوق مادر و به خطر انداختن حیات و زندگی بچه تازه متولد شده می باشد از همین رو ملکیت بچه و نتیجه را نیز به صاحب حیوان ماده واگذار کرده است.

۳- حیوانات ضاله

ماده ۱۷۰ قانون مدنی بیان کرده است: «حیوان گمشده یا ضاله عبارت از هر حیوانی مملوکی است که بدون متصرف یافت شود ولی اگر حیوان مزبور در چراگاه یا نزدیک آبی یافت شود یا متمکن از دفاع خود در مقابل حیوانات درنده باشد ضاله محسوب نمی گردد.» همانطور که از ماده ۱۷۰ بر می آید از شرایط حیوان گمشده آن می باشد که حیوان قادر نباشد که به طور طبیعی و عادی خوراک برای خود فراهم کند و به زندگی خود ادامه دهد و در موقعیتی هم که آن حیوان در نزدیکی آب یا مرتع قرار دارد در برابر حیوان درنده، توانایی محافظت از خود را نداشته باشد. به نحوی که هر موقع در مکانی که یافت شده است

باقی بماند امکان دارد که حیوانات وحشی به آن حمله کنند و قادر نباشد که خطر را از خود دفع کند و یا اینکه بگریزد.

۴- شکار حیوانات

قانون مدنی ایران، در مواد ۱۷۹ تا ۱۸۲ خود، شکار حیوانات را ذیل بحث حیات مباحات که یکی از موارد چهار گانه مالک شدن است بیان نموده است؛ و از همین رو آن را هم باعث به ملکیت در آمدن حیوانات موضوع شکار در نظر گرفته است. ماده ۱۷۹ قانون مدنی در همین مورد بیان میدارد که: «شکار کردن موجب تملک است»؛ و بر طبق ماده ۱۸۰ هم: «شکار حیوانات اهلی و حیوانات دیگری که علامت مالکیت در آن باشد موجب تملک نمی شود.» پس از آن در ماده ۱۸۱ بیان می دارد: «اگر کسی کندو و یا محلی برای زنبور عسل تهیه کند، زنبور عسلی که در آن جمع می شوند ملک آن شخص می باشد؛ همینطور است حکم کبوتر که در برج کبوتر جمع می شود.»

۵- عقد مسابقه و شرط بندی با حیوان

ماده ۶۵۴ قانون مدنی بیان می دارد که: «قمار و گرو بندی باطل است و دعوی مربوط به آن مسموع نخواهد بود، همین حکم در مورد کلیه تعهداتی که از معاملات نامشروع ناشی شده باشد نیز جاری خواهد بود.» از دیدگاه حقوقی، قمار و شرط بندی معامله زیان آور است و باطل میباشد؛ به دلیل آن که یکی از شرایط اصلی جهت صحیح بودن معامله آن می باشد که هر کدام از طرف دو طرف معامله اطلاع داشته باشد که چه چیزی می دهد و یا چه چیزی دریافت می کند و اگر عقد دارای عوض باشد باید بدانند در برابر آن چیزی که می دهد چه چیزی دریافت می کند. ولی مقنن ایران حکم عام ماده ۶۵۴ را با ماده ۶۵۵ قانون مدنی تخصیص زده است و دلیل آن هم حدیث پیامبر اکرم (ص) و توصیه ایشان به انجام سه ورزش سودمند برای فرد و جامعه که عبارت است از سوارکاری، شنا و تیراندازی می باشد. ماده ۶۵۵ قانون مدنی: «در دوانیدن حیوانات سواری و همچنین در تیر اندازی و شمشیر زنی، گرو بندی جایز و مفاد ماده قبل در آن ها رعایت نمی شود.» شهید ثانی در بخش سبق و رمایه شرح لمعه دیدگاهی را بیان کرده است که عقد مسابقه به نحوی عقد جعاله می باشد. به دلیل آن که برخی از ویژگی های جعاله در آن به چشم می خورد؛ که در نظر گرفتن جایگزین برای چیزی که حصول آن قطعی نمی باشد و معین نشدن عامل از

آن جمله می باشد، از آن جهت که طبق ماده ۵۷۰ قانون مدنی: «جعلاً بر عمل نا مشروع یا بر عمل غیر عقلایی باطل می باشد.» و همانطور که گفته شد عقد مسابقه به نحوی جعله می باشد و با توجه به منع شرع مقدس از جنگ دادن حیوانات با یکدیگر و حرمت قائل شدن برای آن، مسابقه حیوان با حیوان دیگر جایز نبوده و این چنین عقده غیر مشروع بوده و صحیح نمی باشد. (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷).

بند هفتم: قانون مجازات اسلامی

تفاوت قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و قانون پیشین در زمینه حقوق حیوانات: در بعضی از مواد قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ جرایم و خطاهایی که از جانب انسان ها رخ می دهد و حیوانات به طریقی در به وجود آمدن آنها نقش ایفا می کنند مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ مثل تحریک حیوانات به سمت افرادی در ماده ۵۰۱ که فوت یا ورود صدمه آنها را به دنبال دارد، مسئولیت ناشی از قرار دادن حیوانات در مکان هایی که جایز نبوده و به وسیله انسان ها در ماده ۵۱۲ که از بین رفتن مصدوم شدن و ورود ضرر مادی و مالی به افراد مختلف را به دنبال دارد، ضمانتیکه از عدم نگهداری حیوان ناشی می شود و در ماده ۵۲۲ بیان شده است، مسئولیتی که از ایستادن حیوان در محل های عبور و مرور ناشی می شود و در ماده ۵۲۴ به آن اشاره شده است و همچنین مسئولیتی که از جنایت حیوانات به دلیل برانگیخته شدن آن ها حاصل میشود و در ماده ۵۲۵ بیان شده است. ولی به دلیل آن که موادی که بیان شد تأثیری در حق حیوانات نداشته و تنها احتمال مؤثر بودن آنها در بعضی از جرایم و جنایت ها را اعلام میکنند، از تحلیل و بررسی متن این مواد اجتناب کرده و بهتر است که برای مطالعه متن این مواد به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مراجعه شود. در مقابل مطالب بیان شده با اندکی تحقیق و بررسی در متن قانون مجازات اسلامی قبلی بعضی از مواد به چشم میخورد که در آن ها مسئله حقوق حیوانات و رعایت آنها مورد توجه و اشاره قرار گرفته است؛ البته لازم به ذکر است که در قانون جدید مجازات اسلامی حقوق حیوانات کمتر مورد توجه و اشاره قرار گرفته است و بعضی از موادی هم که در رابطه با حمایت و دفاع از حقوق حیوانات در متن قانون قبلی مجازات اسلامی قرار داشتند به آنها در قانون مجازات اسلامی جدید اشاره ای نشده و بدون اینکه برای آنها جایگزین در نظر گرفته شود از قانون جدید مورد حذف قرار

گرفته اند؛ در حالیکه این قانون می تواند در بحث تعدی و تجاوز به حقوق حیوانات نقش پر رنگ تری ایفا کرده و پیشگیری و باز دارندگی بهتری را به دنبال داشته باشد. برای مثال در ماده ۳۶۲ قانون قبلی، در رابطه با ضرب حیوان بیان شده است که: «هر وقت فردی حیوانی را بزند و به آن حیوان در اثر زدن خسارتی وارد نماید آن فرد زننده، خسارت های وارد آمده را به عهده خواهد داشت.» و یا در ماده ۳۲۱ همین قانون در رابطه با وظیفه و مسئولیت بیطار و دامپزشک بیان شده است که: «هرگاه بیطار و دامپزشک اگر چه متخصص باشد در معالجه حیوانی هر چند با اذن صاحب او باشد موجب خسارت شود ضامن خواهد بود.» به همین خاطر میتوان بیان کرد که اگر چه این گونه برداشت می شود که مقصود مقنن از وضع کردن مواد اشاره شده در بالا در قانون مجازات اسلامی قبلی، این بوده است که ضرر وارده به صاحب یا شخصی که از لحاظ قانونی تصرف حیوان را در اختیار دارد جبران شود و همچنین از تکرار این قبیل اتفاقات و کارها به وسیله اشخاص دیگر جلوگیری به عمل آید، ولی به دلیل آنکه همین جلوگیری و تدارک ضرر وارده میتواند در حقوق حیوانات مورد بحث و حکم تأثیر داشته باشد، در نتیجه مواد بیان شده که از اکنون حذف شده اند خود در بردارنده حمایت از حقوق حیوانات بودند و نیکو این بود که با اعمال تغییرات کمی در متن آن قوانین به دلیل مقتضیات زمان وجود این چنین موادی در قانون جدید هم ادامه پیدا کند. (محمدی خراسانی، ۱۳۸۶). در ادامه مطلب موادی از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مورد تحلیل و بررسی قرار خواهند گرفت که در بحث حقوق حیوانات تأثیر داشته و آنها را به نحوی میتوانیم حمایت از حقوق حیوانات در نظر بگیریم.

بخش پنجم: مجازات اتلاف مسموم و ناقص نمودن حیوانات اهلی یا وحشی

ماده ۹۰۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ (متناظر با ماده ۶۷۹ قانون قبلی) بیان می کند که: «هر شخصی که به عمد و بدون وجود ضرورت حیوان حلال گوشت که به دیگری تعلق دارد و یا حیواناتی که شکار آنها توسط دولت ممنوع اعلام گردیده است را بکشد و یا مسموم یا تلف یا ناقص نمایند به حبس از ۹۱ روز تا ۶ ماه یا جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا سه میلیون ریال محکوم خواهد شد.» همانگونه که از متن ماده اشاره شده در بالا به وضوح دریافت می شود، این ماده را میتوان از قبیل حمایت هایی که قانون مجازات اسلامی از حقوق حیوانات دارد به حساب آورد و تأثیر حکم ماده بیان شده

درباره حق حیوانات که متن آن اشاره کرده است به گونه ای واضح مورد قبول است. البته اینطور هم می توان استدلال نمود که مجازات هایی که در این ماده در نظر گرفته شده است مجازات کشتن حیوانات تحت عنوان یکی از موارد غیر قابل شمارش و فراوان اموال می باشند و حکم ماده، هم اموال شخصی و هم اموال عمومی را در بر می گیرد؛ به این دلیل که حیوانات وحشی را میتوان از قبیل اموال و دارایی های عمومی و ملی به حساب آورد، با این حال نمی توان گفت که مطلقاً مقصود قانونگذار فقط حمایت از حقوق شخصی و ملی انسانها بوده است و میتوان اینگونه دلیل آورد که اگر مقصود قانون گذار فقط جلوگیری از بین رفتن اموال بوده باشد، دیگر به تصریح نمونه و مورد در ماده احتیاجی نبود و همچنین احتیاج به استفاده از واژه حیوان نیز نبود و مقنن حتی در بحث فصل بیست و پنجم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی دیگر خود را محتاج به بیان کردن عبارت حیوانات ندیده است و فقط از لفظ اموال بهره برده است همچنین از اینکه مقنن سایر موارد و نمونه های مال را نیز در مواد این فصل؛ مثل اشجار ابنیه اراضی تأسیسات و غیره را بیان کرده است، این گونه میتوان برداشت کرد که مقصود مقنن از مقرر کردن این ماده فقط حیوانات بوده است. حتی اگر قبول کنیم که مقنن حمایت مستقیم و صریح از حقوق حیوانات را در این ماده مد نظر نداشته است و فقط حمایت از اموال شخصی و سرزمینی و مجازات اشخاصی که آنها را از بین می برند دنبال کرده است، باز هم آشکار است که قرار گرفتن حیوانات تحت شمول این حکم مقنن حاشیه امن را برای آنها به ارمغان خواهد آورد و به دلیل آنکه ترس اشخاص از مجازاتی که در این ماده در نظر گرفته شده است تا حدی خودداری آن ها از بین بردن حیوانات را به دنبال دارد. همین مطلب تا حدی در بردارنده حقوق حیوانات که ماده به آن اشاره دارد خواهد بود، به همین دلیل این امکان وجود دارد که حکم ماده ۹۰۵ را هم حمایت از حقوق اشخاص اجتماع در نظر گرفت و هم حمایتی از حقوق حیوانات.

بخش ششم: مجازات شکار و صید غیر مجاز حیوانات وحشی حفاظت شده

ماده ۹۰۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ (متناظر با ماده ۶۸۰ قانون قبلی) بیان می کند که: «هر کس بر خلاف مقررات و بدون مجوز قانونی اقدام به شکار یا صید حیوانات و جانوران وحشی حفاظت شده کند به حبس از سه ماه تا سه سال و یا جزای نقدی از یک و

نیم میلیون ریال تا ۱۸ میلیون ریال محکوم خواهد شد.» همانطور که از متن ماده بیان شده برداشت میشود؛ این ماده بر خلاف ماده ۹۰۵ فقط به انجام شکار و صید غیر قانونی ارتباط داشته و از جهت شمولیت حیوانات هم فقط حیواناتی که محافظت شده اند را در بر می گیرد. همانگونه که درباره ماده ۹۰۵ ذکر شد، درباره این ماده هم اینگونه می شود دلیل آورد و منظور مقنن را در درجه اول جلوگیری افراد اجتماع از وارد کردن ضرر به حیوانات وحشی محافظت شده تحت عنوان منابع ملی در نظر گرفت و اینگونه دریابیم که مقصود مقنن از در نظر گرفتن اینگونه احکام دفاع از حیوانات به دلیل مراعات حقوق آن ها نمی باشد، بلکه دفاع از حیوانات موضوع ماده ۹۰۶ از این رو می باشد که آنها جزء منابع ملی کشور می باشند. اما درباره این ماده نیز مانند ماده ۹۰۵ ممکن نیست که چنین حالتی را به گونه ای مطلق قبول کنیم. به همین دلیل با دقت و توجه به صریح بودن متن ماده و تأثیری که حکم ماده ۹۰۶ قانون مجازات اسلامی نسبت به حیواناتی که در چار چوب حکم قرار می گیرند از جنبه حمایتی دارد، می شود این ماده قانونی را صورتی از حمایت از حقوق حیوانات در قانون مجازات اسلامی در نظر گرفت.

بخش هفتم: ضمان ناشی از بر خورد عمدی با حیوانات

ماده ۵۱۲ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مقرر می دارد: «هر وقت فردی در مکان هایی که توقف در آن ها جائز نمی باشد، شی یا حیوانی را در این قبیل محل ها مستقر سازد، یا چیز لغزنده ای در آن قرار دهد و دیگری بدون توجه به آن ها در اثر بر خورد یا لغزش، مصدوم شود یا فوت کند یا خسارت مالی ببیند، شخص متوقف یا کسی که آن شی یا حیوان را مستقر نموده یا راه را لغزنده کرده است، ضامن دبه و سایر خسارات می باشد؛ مگر آن که عابر با وسعت راه و محل عمداً با آن بر خورد کند، که در اینصورت نه فقط خسارت به او تعلق نمی گیرد بلکه عهده دار خسارت وارده نیز می باشد.

بخش هشتم: مجازات اقدامات تهدید آمیز علیه محیط زیست و کشتار غیر مجاز

دام

طبق با ماده ۹۱۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ (متناظر با ماده ۶۸۸ قانون قبلی): «هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود، از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیر بهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زائد، ریختن

مواد مسموم کننده در رود خانه ها، زباله در خیابانها و کشتار غیر مجاز دام، استفاده غیر مجاز فاضلاب خام یا پس آب تصفیه خانه های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می باشد؛ و مرتکبین چنان چه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدید تری نباشند به حبس تا یکسال محکوم خواهند شد.» در مورد ماده اشاره شده می شود بیان کرد که مقنن این ماده به نحو مطلق و کلی مقرر داشته و می شود آن را در راستای جرائم زیست محیطی در معنای عام خود در نظر گرفت؛ و در برداشت نخست با دیدن عبارت «تهدید علیه بهداشت عمومی» در اول ماده این برداشت در فکر خواننده به وجود می آید که حکم ماده بیان شده با جرائم محیط زیستی و خراب کردن محیط زیست مرتبط نمی باشد و فقط بر اقدام خلاف بهداشت عمومی دلالت دارد، ولی این ابهام به وجود آمده با توجه به تبصره یک ماده از بین می رود.

بخش نهم: مجازات تظاهر به عمل حرام به صورت علنی

ماده ۸۶۴ قانون مجازات اسلامی (متناظر با ماده ۶۳۸ قانون قبلی) بیان می کند که: «هر کس علناً در انظار و اماکن عمومی و معابر تظاهر به عمل حرامی کند، علاوه بر کیفر عمل به حبس از ده روز تا دو ماه، یا تا هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم می شود؛ و در صورتیکه مرتکب عملی شود که نفس آن عمل دارای کیفر نمی باشد ولی عفت عمومی را جریحه دار کند، فقط به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم خواهد شد.» به دلیل اینکه در ماده ۹۰۵ قانون مجازات اسلامی (متناظر با ماده ۶۷۹ قانون قبلی) حلال گوشت بودن حیوان مورد تملک، یکی از شروط مجازات در نظر گرفته شده است، قابلیت اینکه در موارد کشتن، مسموم نمودن، از بین بردن، ناقص نمودن حیوان دارای گوشت حلال متعلق به دیگری، جهت مجازات به ماده مذکور استناد شود دیگر وجود ندارد. ولی بعضی از قضات برای پاسخگویی به این مشکل، به دلیل اینکه کشتن، مسموم نمودن، از بین بردن و نقص عضو کردن حیوان متعلق به دیگری، هم از جهت زیر پا گذاشتن حق مالکیت انسانی دیگر و هم به خاطر زیر پا گذاشتن حقوق حیوانات، بر طبق منابع فقهی، کاری حرام می باشد و همچنین میتواند ناراحتی و مشوش شدن اذهان مردم را در پی داشته باشد، مستنداً به ماده ۸۶۴ قانون مجازات اسلامی برای شخص مرتکب مجازات در نظر می گیرند.

بخش دهم: حقوق حیوانات در قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست

قانون ۲۱ ماده ای حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب سال ۱۳۵۳ را هم می شود، یکی از چند قانون ویژه اثر گذار در بحث حقوق حیوانات دانست. این قانون هم مثل قانون شکار و صید مصوب سال ۱۳۴۶، قانون اصلاحی آتی دارد؛ البته همانطور که دیدیم قانون شکار و صید مصوب سال ۱۳۴۶ دو اصلاحی بعد خود داشت، ولی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب سال ۱۳۵۳، فقط یک قانون اصلاحی که در بردارنده یک ماده واحده سه بندی می باشد دارد و اصلاحاتی که در آن قانون وجود دارد؛ بر عکس قوانین اصلاح شده، قانون شکار و صید ارتباطی با حیوانات نداشته و یا در حق آنها اثر گذار نمی باشند و فقط با مباحث چارچوبی از جمله ریاست و اعضای سازمان و شورای عالی حفاظت محیط زیست و مقدار کمی هم اصلاح لغات ارتباط دارد. به همین خاطر در این بخش مواد دارای ارتباط با حقوق حیوانات در قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست ایران مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت.

بخش یازدهم: حقوق حیوانات در قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی

یکی دیگر از قوانین ویژه ای که در بحث حمایت از حیوانات و حقوق مرتبط با آنها وجود دارد، قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی کشور می باشد؛ که ۲۳ ماده دارد و مقنن ایران در بعضی از مواد قانون ذکر شده به دلیل شمول نوع مخصوصی از جانداران یعنی آبی ها، در چارچوب مقررات و معانی این قانون و تحت عنوان نمونه آشکار منابع آبی، حمایتهایی را هم از این نوع جانوران انجام داده است. و یا به بیان دیگر می شود این چنین گفت که حیوانات و جاندارانی که در آب زندگی می کنند، به عنوان نمونه ای از موارد اصلی منابع آبی تحت حمایتهای این قانون قرار گرفته اند. ابتدای ماده یک قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی، در جهت حفاظت از این منابع و ذکر جایگاه مهم آن ها می گوید: «منابع آبی آبهای تحت حاکمیت و صلاحیت جمهوری اسلامی ایران ثروت ملی کشور بوده، حفظ و حراست آن از وظایف دولت جمهوری اسلامی ایران می باشد»؛ که به دلیل سرمایه محسوب شدن منابع آبی و تکلیف دانستن نگهداری و حفاظت از آنها به وسیله دولت ایران، به خوبی می شود حمایتی بودن قانون ذکر شده و دفاع آن از جانداران آبی به عنوان قسمتی از اعضای طبیعی آبهایی که زیر سلطه حکومت ایران قرار دارند را فهمید.

منابع و مأخذ

- ۱_ قرآن کریم.
- ۲_ اسلامی، رضا (۱۳۸۴). مدخل علم فقه، ج ۲، چاپ اول، قم: نشر مرکز مدیریت حوزه علمیه.
- ۳_ جعفری، محمد تقی (۱۳۷۷). رسائل فقهی، ج ۱، بی جا: مؤسسه نشر کرامت.
- ۴_ حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۳). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۸، چاپ دهم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ۵_ شهیدی، سید جعفر (مترجم) (۱۳۷۴). نهج البلاغه، چاپ هفتم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۶_ قانون جدید مجازات اسلامی (۱۳۹۲). تهران: دفتر حقوقی و امور مجلس، تهران.
- ۷_ قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴). تهران: دفتر حقوقی و امور مجلس.
- ۸_ قانون مدنی (۱۳۷۳). تهران: نشر دیدار.
- ۹_ امامی، حسن، (۱۳۵۷)، حقوق مدنی، ج ۲ و ۴، چاپ ششم، تهران، انتشارات کتاب فروشی اسلامیة.
- ۱۰_ تاج بخش، حسن، (۱۳۸۲)، تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران، ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۱_ جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۴)، حق و تکلیف در اسلام، مصطفی خلیلی، انتشارات اسرا.
- ۱۲_ حسینی، عباس، (۱۳۹۰)، حقوق حیوانات در ایران و اسناد بین المللی، تهران، انتشارات مجد.
- ۱۳_ رفیعی طباطبایی، سید حسام الدین، (۱۳۹۷)، حقوق حیوانات در پرتو قوانین موضوعه و اسناد بین المللی، تهران، نشر آذر فر.
- ۱۴_ صفایی، سیدحسین، (۱۳۸۵)، حقوق اشخاص و اموال، چاپ پنجم، تهران، نشر میزان.

- ۱۵_ صفایی، سید حسین، رحیمی، حبیب الله، (۱۳۹۲)، مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرار داد)، تهران، انتشارات سمت
- ۱۶_ کاتوزیان، ناصر، (۱۳۹۰)، قانون مدنی در نظم حقوق کنونی، چاپ بیست و هشتم، تهران، نشر میزان
- ۱۷_ مصباح یزدی، محمد تقی، (۱۳۸۳)، حقوق و سیاست در قرآن، شهید محمد شهبابی، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- ۱۸_ محمدی خراسانی، علی، (۱۳۸۶)، شرح مکاسب، ج ۴، قم، نشر امام حسن بن علی (ع)
- ۱۹_ محقق داماد، سید مصطفی، (۱۳۸۳)، قواعد فقه، ج ۱، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی

